

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ ΣΤΗ ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΟΛΟΚΛΗΡΗΣ ΤΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ

«Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού είχαν μέχρι τώρα 1800 χρόνια για να αναπτυχθούν και δεν χρειάζονται περαιτέρω διαμόρφωση από τους Πρώτους συμβούλους του Κονσιστορίου. Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού δικαιολογούσαν τη σκλαβιά στην εποχή της αρχαιότητας, δοξάζουν τη δουλοπαροικία στο Μεσαίωνα, και είναι ικανές, σε περίπτωση ανάγκης, να υπερασπιστούν την εκμετάλλευση του προλεταριάτου με κάπως λυπημένους μορφασμούς. Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού κηρύττουν την αναγκαιότητα μίας άρχουσας και μίας εκμεταλλεζόμενης τάξης, για τη δεύτερη από τις οποίες το μόνο που έχουν να προσφέρουν είναι ο ευσεβής πόθος ότι η πρώτη τάξη θα είναι φιλεύσπλαχνη μαζί της. Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού προτάσσουν ότι επειδή κάποιος είναι σύμβουλος του Κονσιστορίου¹, όλες οι αχρειότητες του θα αντισταθμιστούν με μία θέση στον παράδεισο, και έτσι δικαιολογούν τη συνέχιση αυτών των επονείδιστων πράξεων στη γη. Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού διακηρύττουν ότι όλες οι αποτροπιαστικές πράξεις των καταπιεστών πάνω στους καταπιεζόμενους είναι είτε μια δίκαιη τιμωρία του προπατορικού—και άλλων—αμαρτημάτων, είτε δοκιμασίες που ο Κύριος μέσα στην απέραντη σοφία επιτάσσει για την εξιλέωση. Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού κηρύττουν τη δειλία, την έλλειψη αυτοεκτίμησης, τον εξευτελισμό, την υποταγή και την ταπεινότητα, με λίγα λόγια όλες τις αρετές του όχλου, και το προλεταριάτο, που δεν θα επιτρέψει να το μεταχειριστούν ως όχλο, χρειάζεται το κουράγιο του, την εμπιστοσύνη στον εαυτό του, την περηφάνια του και την αίσθηση της ανεξαρτησίας του πολύ περισσότερο από ότι χρειάζεται το ψαμί του. Οι κοινωνικές αρχές του Χριστιανισμού είναι ύπουλες και υποκριτικές, και το προλεταριάτο είναι επαναστατικό».

[Κ. Μαρξ, «Ο κομμουνισμός του *Rheinischer Beobachter*»]²

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της συνόδου των G-8 που έλαβε χώρα στην Ιταλία, ο πάπας Ράτζινγκερ δημοσίευσε μία νέα «κοινωνική εγκύκλιο»: *Caritas in Veritate* («Η Αγάπη της Αλήθειας»).

Ήταν μία ολοφάνερη απόπειρα της Καθολικής Εκκλησίας να καλύψει τα νώτα της εν μέσω της καπιταλιστικής οικονομικής κρίσης. Η κριτική στην «αποκλειστική επιδίωξη του κέρδους» και στις «απαράδεκτες διαφορές [κατανομής] του πλούτου» διαμορφώθηκε στην πραγματικότητα ώστε να προειδοποιήσει την αστική τάξη για τον κίνδυνο γιγάντιων εργατικών και λαϊκών εξεγέρσεων, και να εκλιπαρήσει για κάποια Κεϋνσιανά μέτρα. Την ίδια στιγμή οι Χριστιανικές ιεραρχίες διακηρύσσουν εκ νέου την ζωτική τους στήριξη σε αυτό το σύστημα της εκμετάλλευσης. Συντηρώντας μία αναμορφωμένη αστική εξουσία «όπως το δεκανίκι στηρίζει τον ανάπηρο» (Γκράμσι), η Εκκλησία προσπαθεί να παλινορθώσει τη θέση της, να αναγνωριστεί και να επιτύχει πολιτικές και οικονομικές επιδιώξεις.

Αναμφίβολα το Βατικανό είναι μια διεθνής οικονομική δύναμη παρατάσσοντας όλα τα κοσμικά (λαϊκά) της πλοκάμια (Τράπεζα του Βατικανού, Opus Dei³, Επισκοπικά

συνέδρια, Καθολικά κόμματα και συνδικάτα, μέσα μαζικής ενημέρωσης, ιδιωτικά σχολεία και νοσοκομεία, ιδρύματα, αποστολικές εταιρείες, ομίλους, κ.α.) εναντίον του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος. Ένας ισχυρός αντιδραστικός οργανισμός με μία μεγάλη βάση στις μάζες, η επιρροή και εξουσία του οποίου σήμερα ανέρχεται περίπου πάνω από το 17% του παγκόσμιου πληθυσμού, ιδιαίτερα στη Λατινική Αμερική, την Ευρώπη και τις Φιλιππίνες.

Αυτή η παγκόσμια δύναμη, παρότι έχει περιέλθει ιστορικά σε αμυντική και δευτερεύουσα θέση, συγκλονισμένη από σκάνδαλα, κρίσεις και εσωτερικές διαμάχες, ολοένα και πιο απομακρυσμένη από την κοινωνική πραγματικότητα, ωστόσο συνεχίζει να αναπτύσσει μία αξιοσημείωτη λειτουργία, χάρη στον ιδεολογικό της μηχανισμό, στο διακριτικό διεθνή οργανισμό, στη χιλιαστική εμπειρία, έτσι ώστε: α) να δικαιολογήσει και να υποστηρίξει το σύστημα, το οποίο βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία πάνω στα μέσα παραγωγής, β) να εξασθενήσει και να διασπάσει τη μαζική αντίσταση ενάντια στην καπιταλιστική επίθεση. Άρα η οικονομική ολιγαρχία έχει ανάγκη τις υπηρεσίες [της Εκκλησίας].

Οι σχέσεις μεταξύ των ιεραρχιών του Βατικανού και της ιμπεριαλιστικής μπουρζουαζίας έχουν σαφέστατα υποστεί τροποποιήσεις ύστερα από την πτώση της εξουσίας του ρεβιζιονισμού, ένα γεγονός στο οποίο ο πάπας Βοϊτίλα έπαιξε σημαντικό ρόλο. Αυτές οι σχέσεις σήμερα είναι πιο πολύπλοκες, αφού έχουν αναδυθεί διασπάσεις και αντιθέσεις (βλ. τον πρώτο πόλεμο στο Ιράκ), οι οποίες είχαν μερικώς ξανααπορροφηθεί μετά την 11^η Σεπτεμβρίου και την έναρξη του «πολέμου των πολιτισμών».

Σήμερα η κρίση της ηγεμονίας των ΗΠΑ και η βαθιά οικονομική κρίση δίνουν ανάσες στην πολιτική του Βατικανού, η οποία εστιάζει σε έναν «εκ νέου εκχριστιανισμό» του κόσμου, στη βάση αδιάλλακτων στάσεων πάνω σε «σημαντικά από εθνοτική άποψη θέματα» (οικογένεια, άμβλωση, σεξουαλικότητα, βιοηθική). Για να ξεπεράσει τα εμπόδια που αναπόφευκτα θα συναντήσει, ο πάπας Ράτζινγκερ αποπειράται μίας σύγκλισης με τους αντιδραστικούς Μουσουλμάνους ηγέτες (βλ. το forum για τον Ισλαμο-Καθολικό διάλογο που δημιουργήθηκε το περασμένο χρόνο στο Βατικανό και τη στάση που υιοθέτησε στη συνδιάσκεψη του Καΐρου).

Η επιρροή που διατηρεί η Καθολική Εκκλησία πάνω στις μάζες βασίζεται σε ιδεολογικούς παράγοντες που συνιστούν στον κορμό τους την «πίστη που υπερβαίνει τη λογική».

Συνεπώς, σε αυτό το άρθρο θα ασχοληθούμε αρχικά με την κριτική στη θρησκεία-ως-ιδεολογία· σκοπεύουμε να συγκεκριμενοποιήσουμε αυτή την κριτική αναλύοντας συγκεκριμένα τις γραμμές που διακρίνουν το Χριστιανισμό, μία θρησκεία που παρουσιάζει τον εαυτό της ως το μόνο εργαλείο για τη λύτρωση του ανθρώπου και της ανθρωπότητας: «Χωρίς το Θεό»—γράφει ο Βενέδικτος ΙΣΤ’—«ο άνθρωπος δεν γνωρίζει ποιο δρόμο να ακολουθήσει, ούτε κατανοεί ποιος είναι ο ίδιος. Μπροστά στα τεράστια προβλήματα που περιβάλλουν την ανάπτυξη των λαών, και τα οποία σχεδόν μας υποχρεώνουν να υποκύψουμε στην απόγνωση, βρίσκουμε καταφύγιο στις φράσεις του Κυρίου μας Ιησού Χριστού, ο οποίος μας διδάσκει: «χωρίς εμένα δεν μπορείτε να κάνετε τίποτε».⁴

Εν συνεχεία, θα αναλύσουμε κάποια πτυχές της πρόσφατης εγκυκλίου του πάπα Ράτζινγκερ, και καταλήγοντας θα σκιαγραφήσουμε κάποια θέματα του πολιτικού αγώνα για την επίλυση του «Ζητήματος του Βατικανού», το οποίο από τη φύση του είναι ένα διεθνές ζήτημα που θα επιλυθεί οριστικά από τον Κομμουνισμό. Γνωρίζοντας καλά ότι το θεμελιώδες μέρος της δουλειάς που πρέπει να υλοποιηθεί για να δώσει το «φιλί του θανάτου» στην κοσμική ισχύ της Καθολικής Εκκλησίας εμπίπτει, για ιστορικούς και γεωγραφικούς λόγους, με το επαναστατικό προλεταριάτο της χώρας μας.

Η θρησκεία ως μία μορφή πνευματικής αλλοτρίωσης

Η αλλοτρίωση είναι η *conditio sine qua non* (η απαραίτητη προϋπόθεση) για την ύπαρξη και συγκρότηση της θρησκείας: αν δεν υπήρχε αυτή η διάσταση, ο θεός και οι θρησκείες δεν θα υπήρχαν. Μάλιστα, σύμφωνα με τη θρησκεία, ο άνθρωπος, για να προσδώσει στον εαυτό του ηθική αναγνώριση ως άτομο, πρέπει να θέσει την ηθική του ρίζα σε ένα Απόλυτο (θεό), που υποτίθεται ότι υπάρχει έξω από αυτόν, και να ξεκινήσει μία σχέση μαζί του ως πλάσμα του.

Σύμφωνα με τη θρησκεία, η αλλοτριωμένη σχέση ανθρώπου-θεού είναι η βάση της συγκρότησης της κοινωνίας και των διαπροσωπικών σχέσεων. Όλα τα κοινωνικά καθήκοντα και δικαιώματα που διέπουν τις ανθρώπινες σχέσεις αντλούνται από την αλλοτριωμένη σχέση ανθρώπου-θεού.

Μερικά συνέπειες αναδύονται από αυτή την έννοια:

- 1) ο θεός είναι μία έννοια υπόστασης, δηλαδή μία έννοια που αυτοπαρουσιάζεται ως μία απόλυτη πραγματικότητα, ώστε το ερώτημα της οντολογικής ύπαρξης του θεού να φαίνεται θεωρητικά παράλογο και αδικαιολόγητο
- 2) αφού η θρησκεία συνεπάγεται την αλλοτρίωση, είναι μία μορφή αρνητικού ανθρωπισμού· ο άνθρωπος και ο φυσικός κόσμος θεωρημένοι μέσω της αυτονομίας τους είναι οντολογικές αρνήσεις. Είναι τα μη-υπάρχοντα και πρέπει να συσχετιστούν με ένα Απόλυτο Ον ώστε να αποκτήσουν ηθική αξία. Ο θρησκευόμενος άνθρωπος, ως αλλοτριωμένο άτομο, είναι αφηρημένη έννοια, μετα-ιστορική και προ-κοινωνική.

Στο δοκίμιο του «Το Εβραϊκό Ζήτημα», ο Μαρξ διέκρινε ξεκάθαρα αυτήν την πτυχή και την κατέδειξε ως μία ουσιώδη προϋπόθεση της χειραφέτησης («θετικός» ανθρωπισμός):

«Η κάθε είδους χειραφέτηση είναι μία *αναγωγή* του ανθρωπίνου κόσμου και σχέσεων στον ίδιο τον άνθρωπο.»⁵

Σύμφωνα με το Μαρξικό θετικό ανθρωπισμό, ο άνθρωπος μετατρέπεται σε άτομο, σε ανθρώπινο ον ζώντας τον καιρό του και μέσω της δικής του εργασίας. Η κοινωνικο-ιστορική διάσταση δεν είναι το αποτέλεσμα μίας φυσικής εξέλιξης, ούτε έχει τα θεμέλια της σε μία κάθετη σχέση ανθρώπου-θεού, αλλά είναι το αποτέλεσμα της εργασίας ως μίας πράξης κοινωνικοποίησης, γιατί όπως διαμορφώνει τις ανθρώπινες σχέσεις στη φύση, την ίδια στιγμή δημιουργεί το διαχωρισμό ανθρώπου και φύσης. Ο σύνδεσμος ανάμεσα στους ανθρώπους δεν είναι απλά βιολογικός αλλά κοινωνικο-ιστορικός και το βιολογικό εγχαράσσεται στο κοινωνικο-ιστορικό.

Ο Μαρξ, στις «Θέσεις για τον Φόιερμπαχ» επέμενε: «η ουσία του ανθρώπου δεν είναι μία αφαίρεση που ενυπάρχει μέσα στο απομονωμένο άτομο. Στην πραγματικότητα της, είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων.»⁶

Σύμφωνα με τον Μαρξ, μία μεταφυσική ή μετα-ιστορική ανθρώπινη φύση δεν υπάρχει. Ο άνθρωπος είναι αυτό που δημιουργεί ως εαυτό του μέσα στην ιστορία, συνεπώς οικοδομεί τον εαυτό του ως άτομο και ως καθολική αξία απλώς με το να δημιουργεί την κοινωνία.

Το άτομο και η κοινωνία είναι οι δύο πόλοι της ανθρώπινης δραστηριότητας στην πράξη.

Σύμφωνα με τη θρησκεία το συνολικό ζήτημα του συστήματος των ηθικών εννοιών βασίζεται στην αλλοτριωμένη φύση του. Συνεπώς, για παράδειγμα, η Χριστιανική ισότητα σημαίνει αλλοτριωμένη ισότητα. Η έννοια της πολιτικής ισχύος (πολιτική αλλοτρίωση) καθίσταται νόμιμη από το Χριστό στα «Ευαγγέλια» και από τον Άγιο Παύλο στην «Προς Ρωμαίους Επιστολή» του (θεοκρατική επινόηση της ανώτατης αρχής). Χρησιμοποιώντας το θεό, ο Άγιος Παύλος νομιμοποίησε την ιδέα της ταξικής κοινωνίας.

3) Η κάθε θρησκεία ισχυρίζεται ότι είναι καθολική, ότι τίθεται στην ιστορική πραγματικότητα ως η μοναδική αληθινή θρησκεία. Όσον αφορά το Χριστιανισμό, αυτό συνέβη με δύο διαφορετικούς τρόπους: Είτε διαπλέκοντας τη θρησκευτική πολιτική αλλοτρίωση τόσο στην Αρχαιότητα (Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία), όσο και στον 20^ο Αιώνα (Ναζι-φασισμός)

Είτε με το να γίνεται ο ίδιος ο Χριστιανισμός μία μορφή πολιτικής αλλοτρίωσης, δημιουργώντας τη διαχρονική εξουσία του Πάπα, από το Μεσαίωνα μέχρι το ιταλικό «Risorgimento» (αναβίωση/ παλιγγενεσία), μία εξουσία που διατηρήθηκε μέσω πολέμων, αφορισμών, διώξεων και φυσικής εξόντωσης των αιρετικών. Συνεπακόλουθη είναι η δογματική δικαιολόγηση της εξάσκησης βίας με σκοπό την καθολικοποίηση του Χριστιανισμού ιστορικά.

4) Η θρησκεία, ως αλλοτρίωση, δεν μπορεί να οδηγήσει σε μία ιστορική διαδικασία απελευθέρωσης από κάθε είδους αλλοτρίωση (κοινωνικο-οικονομική, πολιτική και πνευματική), αλλά στην πραγματικότητα τις καθαγιάζει και νομιμοποιεί.

Η θρησκευτική ισότητα είναι μία αλλοτριωμένη ισότητα

Ο πρωτόγονος Χριστιανισμός εγγυάται ηθική ισότητα ανάμεσα στα ανθρώπινα όντα: «Είστε όλοι γιοι του Θεού διαμέσου της πίστης στο Χριστό Ιησού. Δεδομένου ότι, όσοι βαπτιστήκατε στον Χριστό, ντυθήκατε τον Χριστό. Δεν υπάρχει πλέον Ιουδαίος ούτε Έλληνας· δεν υπάρχει δούλος ούτε ελεύθερος· δεν υπάρχει αρσενικό και θηλυκό· επειδή, όλοι εσείς είστε ένας στον Ιησού Χριστό».⁷

Η ηθική-θρησκευτική ισότητα μεταξύ των ανθρώπων, τεκμηριωμένη στο θεό, δηλαδή έξω από τους ανθρώπους, είναι μία αλλοτριωμένη ισότητα, αφηρημένη και χωρίς καθολική αξία, επειδή δεν ισχύει για όλους τους ανθρώπους, αλλά είναι συγκεκριμένη, περιορισμένη μεταξύ των μελών μίας σέκτας, που στην περίπτωση του Χριστιανισμού είναι οι βαπτισμένοι.

Σύμφωνα με τη θρησκευτική συνείδηση: α) η ηθική αρχή της αλλοτριωμένης (ως θρησκευτικής) και αφηρημένης (ως μετα-ιστορικής) ισότητας δεν πέφτει στις αντιφάσεις των ιστορικών ανισοτήτων, οι οποίες δεν κηρύσσονται άδικες ούτε απονομιμοποιούνται πάνω σε ηθικές βάσεις· β) η κοινωνική ανισότητα φαίνεται να είναι ασήμαντη και να ανήκει στο τυχαίο της ανθρώπινης ύπαρξης, η οποία βρίσκει την πραγματική της διάσταση και ελευθερία στην οργανωμένη θρησκευτική ζωή της Εκκλησίας.

Σε αυτή τη διαπλοκή λαμβάνει χώρα αυτό που ο Μαρξ αποκαλεί «τη αντιστροφή της θεωρίας (speculation) σε εμπειρία»⁸ μία διαδικασία «*surrection*»⁹, δηλαδή την εισαγωγή της απολυτότητας της ιερής θρησκευτικής υπόστασης (θεός) στην αλλοτριωμένη κοινωνία. Αυτό σημαίνει ότι η υλική κοινωνία της σκλαβιάς εκχριστιανίζεται και η ανισότητά της ενδυναμώνεται.

Αυτή η διαδικασία της *surrection* είναι αρκετά ξεκάθαρη στον Άγιο Παύλο, όταν, αναφερόμενος στη χριστιανική οικογένεια, προτρέπει τους σκλάβους να είναι πειθήνιοι στους αφέντες τους: «Πρότρεπε τους δούλους να υποτάσσονται στους κυρίους των, να είναι προς αυτούς ευάρεστοι εις όλα, να μη αντιλέγουν, να μη κατακρατούν και κλέπτουν, αλλά να δείχνουν επάνω εις τα πράγματα πάντοτε κάθε αξιοπιστίαν και εντιμότητα, αγαθήν και σύμφωνον προς το θέλημα του Θεού, δια να στολίζουν έτσι εις όλα την διδασκαλίαν του σωτήρος ημών Θεού.»¹⁰

Οι αντιλήψεις του Αγίου Παύλου ιεροποιούν την κοινωνική σκλαβιά και στέρηση στο όνομα του Χριστού: «Οι δούλοι, υπακούτε στους κατά σάρκα κυρίους σας με φόβο και τρόμο, με ειλικρίνεια της καρδιάς σας όπως στο Χριστό. Όχι με οφθαλμοδουλία ως ανθρωπάρεςκοι, αλλά ως δούλοι του Χριστού κάνοντας το θέλημα του Θεού από την ψυχή σας, υπηρετώντας ως δούλοι με καλή διάθεση όπως στον Κύριο και όχι σε ανθρώπους. Να ξέρετε ότι καθένας, αν κάνει κάτι αγαθό, αυτό θα το πάρει από τον Κύριο, είτε δούλος είτε ελεύθερος.»¹¹

Τα ίδια λόγια επαναλαμβάνονται στην «Προς Κολοσσαείς Επιστολή», όπου ο Άγιος Παύλος έγραψε: «Οι δούλοι να υπακούτε σε όλα στους επίγειους κυρίους σας, όχι για τα μάτια, σαν αυτούς που θέλουν να αρέσουν στους ανθρώπους, αλλά με απλότητα καρδιάς, έχοντας το φόβο του Θεού. Και καθετί που κάνετε, να το κάνετε με όλη την καρδιά σας, με τη συναίσθηση πως το κάνετε για να δοθεί καλή μαρτυρία για τον Κύριο κι όχι για χάρη των ανθρώπων, έχοντας υπόψη σας πως από τον Κύριο θα πάρετε σαν ανταπόδοση την κληρονομιά. Γιατί, στην πραγματικότητα δουλεύετε για τον Κύριο, το Χριστό. Όποιος, όμως, αδικεί θα υποστεί τις συνέπειες της αδικίας του, γιατί ο Θεός δεν κάνει προσωποληψίες.»¹²

Είναι ξεκάθαρο ότι ο Άγιος Παύλος χρησιμοποιεί μία πραγματική μορφή θρησκευτικής τρομοκρατίας έτσι ώστε να διατηρήσει την κοινωνική υπόσταση και έγραψε στους κυρίους: «Οι κύριοι να αποδίδετε στους δούλους σας ό,τι είναι δίκαιο και την ανάλογη αμοιβή τους, έχοντας υπόψη σας πως έχετε κι εσείς Κύριο στους ουρανούς.»¹³

Αυτή η διαδικασία απολυτοποίησης στο όνομα του Χριστού οδηγεί την οικογένεια και τη δουλοκτητική κοινωνία σε μία ιδανική σύγχυση: α) στην πραγματικότητα, μία οικογένεια δούλων παραμένει, στην ιστορική της πραγματικότητα, μία οικογένεια

δούλων· β) η διαδικασία της *surrection* κρύβει σημαντικά συνέπειες για το σκλάβο. Η θρησκευτική του συνείδηση συσκοτίζει στο μυαλό του τη συνείδηση της θέσης του ως αλλοτριωμένο υποκείμενο, και εξουδετερώνει τη θέληση να εκτελέσει μία υλική δραστηριότητα έτσι ώστε να επιλύσει τις κοινωνικές αντιφάσεις και να διευρύνει την κοινωνική ισότητα, ως μία υλική μορφή ζωή στον ιστορικό κόσμο όπου ζουν οι καταπιεζόμενοι άνθρωποι. Την ίδια στιγμή, η θρησκευτική συνείδηση εμφυσά μία ελπίδα απελευθέρωσης σε μία επερχόμενη ζωή, όπου ο καθένας/ καθεμία θα κριθεί σύμφωνα με το ποιόν του/ της. Ο Μαρξ αντιλήφθηκε άπογα αυτήν την πτυχή όταν χαρακτήρισε τη θρησκεία έτσι: «Η θρησκεία είναι ο στεναγμός του καταπιεζόμενου πλάσματος, η θαλπωρή ενός άκαρδου κόσμου και η ψυχή των άψυχων καταστάσεων.»¹⁴

Είναι ακριβώς αυτή η πτυχή της θρησκείας που επηρέασε τον Μαρξ ώστε να ορίσει τη θρησκεία ως το όπιο των λαών, επειδή η θρησκεία εμποδίζει το αλλοτριωμένο υποκείμενο να αποκτήσει τη συνείδηση του κοινωνικού του είναι.

Επιπλέον, η θρησκεία ως όπιο των λαών είναι η εννοιολογική προκείμενη μιας φιλοσοφικής ιδέας η οποία μετατρέπει την κριτική στον παράδεισο σε κριτική στη γη, καθιστώντας έτσι τις δύο έννοιες αδιαχώριστες.

Εν κατακλείδι, ο Μαρξ, ορίζοντας τη θρησκεία ως όπιο των λαών, αντιλήφθηκε πλήρως την κοινωνική λειτουργία της θρησκευτικής αλλοτρίωσης μέσα στην πραγματική της ουσία.

Η ηθική και θρησκευτική νομιμοποίηση των πλουσίων

Η Χριστιανική αντίληψη για τους πλούσιους και την ιδιωτική περιουσία κατέχει έναν άκρως σημαντικό ρόλο.

Ο Χριστός έκανε μία μεταφυσική υποτίμηση του εγκόσμιου πλούτου¹⁵, κάλεσε τους μαθητές του να μην ανησυχούν για τον εγκόσμιο πλούτο, τους προειδοποίησε για τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύει η αφθονία. Αυτή η υποτίμηση δεν οδήγησε τον Χριστό ούτε στην καταδίκη του εγκόσμιου πλούτου ως αμαρτία, και του πλούσιου ως αμαρτωλού, ούτε στη διακήρυξη της ηθικής και θρησκευτικής ασυμβατότητας μεταξύ της κοινωνικής θέσης του πλούσιου ανθρώπου και της αντίστοιχης του Χριστιανού. Αντιθέτως, ο Χριστός έδειξε στον πλούσιο το ηθικό μονοπάτι για να απολαύσει ο ίδιος, όπως ο φτωχός, τη μεταφυσική ανταμοιβή στον άλλο κόσμο.

Ο πλούσιος άνθρωπος, σύμφωνα με το δικό του μεταφυσικό συμφέρον, πρέπει να ζήσει μέσα στην αφθονία του με ταπεινοφροσύνη. Ένα απόσπασμα από το *Κατά Λουκά Ευαγγέλιο* (17, 18 & 22είναι εμβληματικό:

«Τον ρώτησε τότε ένας άρχοντας: Δάσκαλε αγαθέ, τι θα πρέπει να κάνω για να κληρονομήσω ζωή αιώνια;» [...] Και σαν τ άκουσε αυτά ο Ιησούς, του είπε: Ακόμα ένα σου λείπει: Πούλησε όλα όσα έχεις και διαμοίρασε τα σε φτωχούς και θ αποκτήσεις θησαυρό στον ουρανό, κι έλα εδώ κι ακολούθα με.»¹⁶

Ο Χριστός είναι ο δημιουργός μίας αλλοτριωμένης αντίληψης της ζωής, και, την ίδια στιγμή, είναι ο συντηρητής της κοινωνικής αλλοτρίωσης κατά την εποχή του. Θεωρεί την ανθρώπινη πραγματικότητα σαν αυτή να έχει το βαθύτερο σημασία της στην

αναγνώριση του τυχαίου της εγκόσμιας ζωής, και την αναβάλλει (την ανθρώπινη πραγματικότητα) σε μία αρχή η οποία υπερβαίνει την ιστορική πραγματικότητα (θεός, το βασίλειο των ουρανών, η αυτό που ο Μαρξ ονόμασε «τον μυστικό κόσμο της αλήθειας»).¹⁷ Ο Χριστός, περιορισμένος σε μία αλλοτριωμένη αντίληψη της ζωής, υπερασπίζεται την κοινωνική αλλοτρίωση, νομιμοποιεί τους πλούσιους, δεν αντιλαμβάνεται τον πλούσιο άνθρωπο ως την ιστορική ρίζα τόσο του διαχωρισμού πλούσιοι-φτωχοί όσο και της κοινωνικής αλλοτρίωσης, διακηρύσσει ως «ευλογημένα»¹⁸ τα θύματα της κοινωνικής αλλοτρίωσης, και μεταφέρει την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη στον άλλο κόσμο, το βασίλειο των ουρανών. Όπως παρατήρησε ο Μαρξ, θρησκεία είναι «ο απατηλός Ήλιος που περιστρέφεται γύρω από τον άνθρωπο,» «το στεφάνι» της «κοιλιάδας των δακρύων,» το «πνευματικό άρωμα» ενός αλλοτριωμένου κόσμου, δημιουργός μίας «απατηλής» ευτυχίας, και έτσι, με το να μην συνδέει φαινομενικά την απάνθρωπη πραγματικότητα με την πολύπλοκη δομή της κοινωνικής και πολιτικής αλλοτρίωσης, είναι επακριβώς η «αυτό-αποξένωση στην ανίερη μορφή της.»

Ο περιορισμός της θρησκείας—το ότι δεν θέτει επί τάπητος το ζήτημα της ιστορικής απελευθέρωσης των φτωχών, αλλά υπόσχεται την εσωτερική χειραφέτηση της ψυχής μετά θάνατον—καταδεικνύει την αβυσσαλέα απόσταση ανάμεσα στο Μαρξ και το Χριστό.

Ο Μαρξ θεωρούσε την κοινωνική αλλοτρίωση το ηθικό κακό. Αυτή ακριβώς η παρατήρηση τον οδηγεί στο να θεωρήσει την ιστορία της ανθρωπότητας μέχρι και την εποχή της καπιταλιστικής μπουρζουαζίας προϊστορία, εξαιτίας της ιστορίας των ιστορικών μορφών αλλοτρίωσης, και να θεωρήσει τον κομμουνισμό (την κατάργηση της κοινωνικής αλλοτρίωσης) ως την απαρχή της ιστορίας της ανθρωπότητας.

Η κατωτερότητα της γυναίκας, «υποβοήθημα» του άνδρα

Ο υποτελής ρόλος των γυναικών σε σχέση με τους άντρες καθιερώνεται από την εποχή της ρητορείας της καταγωγής του άνδρα και της γυναίκας. Στην πραγματικότητα η γυναίκα δεν έχει καμία αυταξία (“*in se*”), επειδή η αξία του να είσαι γυναίκα δεν είναι ποτέ ανεξάρτητη από το τι πρέπει να κάνουν οι γυναίκες για τους άλλους.¹⁹

Η γυναίκα, για τη χριστιανική σκέψη, είναι σύζυγος, μητέρα, αδερφή, παρθένα, η θέση της είναι στο σπίτι, γιατί το σπίτι είναι το μέρος όπου ξεδιπλώνεται ο ρόλος της για το καλό της οικογένειας. Η εκμετάλλευσή της λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα πλαίσιο (οικογένεια), μέσα σε μία ιεραρχία αξιών, οι οποίες λένε διαρκώς ότι η γυναίκα είναι υποτελής, και την καθιστούν ένα αλλοτριωμένο υποκείμενο.

Η *Γένεσις* δηλώνει ρητά ότι ο Θεός δημιούργησε τη γυναίκα, ώστε να δώσει στον

άντρα ένα «υποβοήθημα που θα του είναι κατάλληλο.» Στις Γραφές η γυναίκα

κατηγορείται ως υπεύθυνη για όλες τις αμαρτίες και υποβάλλεται στην εξουσία του

άντρα.²⁰ Ακόμα και το αντίτιμο για την καταμέτρηση του πληθυσμού, καθορισμένο

από το Θεό, επιβεβαιώνει την ανισότητα μεταξύ αντρών και γυναικών και την

κατωτερότητα της γυναίκας: «Ωμίλησεν ο

Κυριος προς τον Μωϋσῆν λέγων·

“ομίλησε προς τους Ισραηλίτας και ειπέ προς αυτούς· Ανθρωπος, ο οποίος έταξε τον εαυτόν του στον Θεόν, επιθυμεί δε να απαλλαγή αυτού του ταξίματος, η αξία δια την ζωήν του που θα καταβάλη στον Κυριον,

θα είναι δια μεν τον άρρενα, από είκοσι έως εξήκοντα ετών, πενήκοντα αργυρά δίδραγμα ζυγισμένα με τα ζύγια που ισχύουν στον ιερόν τόπον (το δίδραχμον είχε βάρος 10,4 γραμμαρ.).

Εάν όμως είναι θήλυ, η τιμή της εξαγοράς θα είναι τριάκοντα δίδραγμα.

Εάν είναι από πέντε έως είκοσιν ετών, το τίμημα της εξαγοράς του άρρενος θα είναι είκοσι δίδραγμα, του δε θήλεος δέκα δίδραγμα.

Εάν δε είναι ενός μηνός μέχρι πέντε ετών, του άρρενος η εξαγορά θα είναι πέντε δίδραγμα αργυρά, του δε θήλεος τρία.

Εάν δε είναι εξήκοντα ετών και άνω, αν μεν είναι άρρην η τιμή της εξαγοράς αυτού θα είναι δεκαπέντε αργυρά δίδραγμα, εάν δε είναι θήλυ, δέκα.

Εάν όμως κανείς είναι πτωχός και αδυνατή να καταβάλη την τιμήν της εξαγοράς του, θα παρουσιασθή ενώπιον του ιερέως, και ο ιερεύς θα κανονίση την τιμήν. Θα την κανονίση αναλόγως της οικονομικής αντοχής αυτού, ο οποίος έκαμε το τάμα.»²¹

Επιπλέον, το ζήτημα της γυναικειάς παρθενικότητας εισάγεται μέσα σε μία ιεραρχία αξιών που υπογραμμίζουν την υποταγή των γυναικών. Σύμφωνα με τη *Βίβλο*, η παρθενικότητα είναι ένας πολύτιμος θησαυρός, τον οποίο η άγρυπνη και ζηλότυπη φροντίδα των αντρών, της οικογένειας, κα ειδικότερα ο πατέρας και οι αδερφοί, πρέπει να προφυλάσσουν. Αν ο σύζυγος κατηγορούσε τη γυναίκα ότι δεν είναι παρθένα, ο πατέρας (και όχι η μητέρα) της γυναίκας είχε το δικαίωμα να απευθυνθεί στους πρεσβύτερους της πόλης ώστε να αποδείξει την προγαμιαία παρθενικότητα της κόρης του.²² Στη *Βίβλο* ο βιασμός με μία γνήσια διαπραγμάτευση μεταξύ των αντρών των εμπλεκόμενων οικογενειών, βάζοντας στο περιθώριο τη γυναίκα, θύμα της βίας, αφού θεωρούταν αντικείμενο.²³ Η στειρότητα επίσης υπονοεί την ανισότητα μεταξύ άντρα και γυναίκας. Στην πραγματικότητα η στείρα γυναίκα, ανίκανη να εκπληρώσει το ρόλο της συζύγου/ μητέρας, μπορεί να αποκηρυχθεί από το σύζυγό της. Αυτό αποδεικνύει ότι η γυναίκα, σύμφωνα με τις διδαχές της *Βίβλου*, δεν έχει καμία αξία ως τέτοια.²⁴

Η κατωτερότητα των γυναικών διατηρείται μετά την άφιξη του Χριστιανισμού, παρά τη διακήρυξη της ισότητας (ηθική, θρησκευτική, μεταφυσική, αφηρημένη μπροστά στο θεό) γυναικών-αντρών εκ μέρους του Χριστού.²⁵

Ο Άγιος Παύλος έδωσε στις γυναίκες, μέσα στην οικογένεια, έναν κατώτερο ρόλο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την υποταγή στο σύζυγο, και κήρυξε τον άντρα αρχηγό της γυναίκας., Έτσι ο Άγιος Παύλος έγραφε στην *Α΄ Προς Κορινθίους Επιστολή*: «θέλω δέ ύμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτω τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς· ἔν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνή, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἡ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἐστίν. οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς· καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους.»²⁶

Ενώ, σύμφωνα με τις υπαγορεύσεις της Εκκλησίας, οι άντρες έχουν το καθήκον να αγαπούν τις συζύγους τους, οι τελευταίες «υποτάσσονται» στους άντρες τους/

Επίσης, ο Άγιος Παύλος γράφει για τη χριστιανική οικογένεια: «υποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. 22 Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, 23 ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος. 24 ἀλλ' ὡσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. 25 οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς.»²⁷

Επέμενε στα έργα του στην καθιέρωση της Χριστιανικής αντίληψης για τη σχέση γυναικών/ αντρών. Στην *Προς Κολοσσαείς Επιστολή*: «Αἱ γυναῖκες ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Οἱ πατέρες μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν.»²⁸

Η ανηθικότητα της Βιβλου

Ο Αβραάμ, ο οποίος σύμφωνα με το Κατά Λουκά Ευαγγέλιο είναι ο ιδρυτής του γενεαλογικού δέντρου του Ιησού, διακρινόταν για τις επανειλημμένες ανηθικότητες του, αφού είχε παγιώσει το συνήθειο να κάνει χάρες στη γυναίκα του ώστε να έχει διαφορών ειδών οφέλη:

Όταν δε πλησίαζε να εισέλθῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἶπεν εἰς τὴν Σαραν τὴν συζυγὸν του· “ἐγὼ γνωρίζω καλά ὅτι εἶσαι εὐμορφή γυνὴ. Ὑπάρχει φόβος, ὅταν σε ἴδουν οἱ Αἰγύπτιοι, νὰ εἰπουν ὅτι ἡ γυναῖκα αὐτὴ εἶναι σύζυγός σου. Τότε ἐμὲ μὲν θὰ φονεύσουν, σε δε θὰ περιποιηθῶν. Διὰ τοῦτο εἶπε ὅτι εἶμαι ἀδελφὴ σου, ὥστε χάριν σου νὰ εὕρω καὶ ἐγὼ μίαν εὐμενὴν υποδοχὴν, νὰ διαφύγω τὸν θάνατον καὶ νὰ ζήσω χάρις εἰς σέ”. Πράγματι· ὅταν ὁ Αβραμ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἶδον οἱ Αἰγύπτιοι τὴν σύζυγόν του, ὅτι ἦτο ωραιότατη. Καὶ οἱ ἄρχοντες ἀκόμη τοῦ Φαραῶ τὴν εἶδον, ἐπήνεσαν αὐτὴν πρὸς τὸν Φαραῶ καὶ τὴν ὠδήγησαν εἰς τὰ ἀνάκτορά του.

Χαριν δε αυτής υπεδέχθησαν με ευμένειαν και επεριποιήθησαν τον Αβραμ, ώστε αυτός να αποκτήση πρόβατα και μόσχους και όνους και δούλους και δούλας και ημιόνους και καμήλους. Ο Θεός όμως ετιμώρησε και εβασάνισε τον Φαραώ με πολλές και οδυνηράς θλίψεις αυτόν και την οικογένειάν του δια τας απρεπείς διαθέσεις που είχε προς την Σαραν, την γυναίκα του Αβραμ. Ο Φαραώ αντιληφθείς την αιτίαν των δοκιμασιών εκείνων εκάλεσε τον Αβραμ και του είπε: “τι είναι αυτό το οποίον μου έκαμες; Διατί δεν μου ανήγγειλες ότι αυτή είναι σύζυγός σου; Διατί μου είπες ότι είναι αδελφή σου και έλαβον αυτήν ως σύζυγόν μου; Και τώρα ιδού η σύζυγός σου είναι ενώπιόν σου. Παρε την και φύγε έξω από την Αίγυπτον”. Διέταξε δε ο Φαραώ μερικούς άνδρας να πορευθούν και να προπέμψουν τιμητικώς εκτός της Αιγύπτου τον Αβραμ, την γυναίκα του και όλα τα υπάρχοντά του.²⁹

Ο Θεός δεν τιμώρησε την ανηθικότητα του πατριάρχη Αβραάμ, μα πράγματι τιμώρησε τα αθώα θύματα που εξαπατήθηκαν από τον μαστροπό.³⁰

Είναι ο θεός, στους Ψαλμούς, που ενέπνευσε την προσευχή που κηρύττει τη μακαριότητα όσων διαπράττουν παιδοκτονία: «Μακάριος όστις πιάση και ρίψη τα νήπια σου επί την πέτραν»³¹

Οι «Γραφές» καταδικάζουν τους ομοφυλόφιλους³² και τις γυναίκες που συνουσιάζονται κατά την έμμηνο ρήση σε θάνατο.³³

Στις διδαχές της Βίβλου οι λιθοβολισμοί και οι αποτεφρώσεις διαδέχονται η μία την άλλη.³⁴

Οι δολοφόνοι που δικαιολογούνται από το θεό εξαιρούνται από τη τιμωρία, αντίθετα μπορούν να βασίζονται στη θεϊκή προστασία.³⁵

Πράγματι, όσον αφορά όποιον χτυπά το δούλο του: «Εάν όμως ο δούλος ούτος ζήση μίαν η δύο ημέρας, δεν θα τιμωρηθή ο κύριος ούτος, διότι ο δούλος θεωρείται ότι είναι χρήμα του, ιδιοκτησία του».³⁶

Επίσης, ο θεός της Βίβλου είναι εξαιρετικά γενναιόδωρος με όσους προκαλούν την αποβολή μίας γυναίκας. Σε αυτή την περίπτωση, «Εάν συμπλακούν δύο άνδρες και κτυπήσουν γυναίκα έγκυον, εξέλθη δε το παιδίον ασχημάτιστον, ο ένοχος θα πληρώση αποζημίωσιν, την οποίαν θα ζητήση ο σύζυγος της γυναικός και την οποίαν θα επιβάλη το δικαστήριον.»³⁷

Η Βίβλος δίνει ηθική και θρησκευτική αξία στο ολοκαύτωμα και το ρατσισμό με θρησκευτικά αίτια.

Η αγάπη του θεού, γράφει ο Ράτζινγκερ στην εγκύκλιο *Deus caritas est* (Ο Θεός αγάπη εστί), είναι αγάπη καθολικού χαρακτήρα: «Ο Θεός αγαπά τον άνθρωπο. [...] Επιπλέον, η αγάπη του είναι εκλεκτική: ανάμεσα από όλα τα έθνη επιλέγει και αγαπά το Ισραήλ, αλλά το κάνει ακριβώς με σκοπό να γιατρέψει ολόκληρη την ανθρωπότητα.»³⁸

Είναι όμως η αγάπη του Θεού αληθινά καθολική; Η μυθολογία της *Βίβλου*³⁹ παρουσιάζει την αγάπη του θεού ως συγκεκριμένη, ως αγάπη μόνο για το λαό του (το Ισραήλ). Ο θεός απαιτεί από το λαό του το θρησκευτικό καθήκον του σφαγιασμού

του εχθρού του (*herem*), δηλαδή τους οπαδούς διαφορετικών θρησκειών από τη λατρεία του Γιαχβέ. Κηρύσσει δηλαδή ενάντια στη θρησκευτική ελευθερία.

Τα ειδικά εγκλήματα και η εφαρμογή της γενοκτονίας ως διαταγές του θεού είναι σταθερές στην *Παλαιά Διαθήκη*. Από αυτήν την άποψη, θα θέλαμε να παραθέσουμε δύο εμβληματικές περιπτώσεις: στους *Αριθμούς*, ο θεός απαιτεί από τους «γιους του Ισραήλ» το καθήκον να εξοντώσουν τους Μαδιανίτες: «Ο Κυριος ωμίλησε προς τον Μωϋσήν και είπε: “πάρε προηγουμένως την εκδίκησιν των Ισραηλιτών εναντίον των Μαδιανιτών και κατόπιν θα απέλθης από τον κόσμον αυτόν και θα προστεθής στον λαόν σου”. [...] Εξήλθον αυτοί και επολέμησαν εναντίον των Μαδιανιτών, όπως είχε διατάξει ο Κυριος τον Μωϋσήν, κατενίκησαν αυτούς και εξώντωσαν κάθε αρσενικόν αυτών. [...] Επήραν δε ως αιχμαλώτους τας γυναίκας των Μαδιανιτών, τα παιδιά των, τα ζώα των και όλην την κινητήν περιουσίαν των, και γενικώς εληλάτησαν όλα τα υπάρχοντά των. Ολας δε τας πόλεις, όπου κατοικούσαν οι Μαδιανίται, και τας αγροτικάς ακόμη οικίας των παρέδωσαν στο πυρ. Επήραν όλην αυτήν την λείαν και όλα τα λάφυρά των από ανθρώπου έως ζώου, και τα έφεραν προς τον Μωϋσήν προς τον αρχιερέα τον Ελεάζαρ και προς όλους τους Ισραηλίτας, όλα όσα εκυρίευσαν, και τα λάφυρα και την λείαν[.] [...] και είπεν εις αυτούς Μωυσης: “διατί συνελάβετε αιχμαλώτους και τας εφέρατε ζωντανάς εδώ; [...] Τώρα λοιπόν φονεύσατε όλους γενικώς τους άρρενας και κάθε γυναίκα, η οποία έχει έλθει εις συνάφειαν με άνδρα. Ολας δε τας αλλάς γυναίκας, τας παρθένους, αι οποίαι δεν ήλθον εις συνάφειαν με άνδρα τινά, κρατήσατέ τας αιχμαλώτους.»⁴⁰

Σε ένα άλλο απόσπασμα των Γραφών, ο θεός διατάσσει τον Ιησού του Ναυή να σφάξει τους εχθρικούς πληθυσμούς: «Ο Ιησούς εκτύπησε και κατενίκησεν όλην την ορεινήν περιοχήν της νοτίου Παλαιστίνης, την Ναγέβ της νοτίου Παλαιστίνης, την πεδινήν περιοχήν και την Ασιδώθ και τους βασιλείς αυτής. Δεν αφήκαν κανένα εν ζωή. Εξωλόθρευσαν κάθε ζώσαν ύπαρξιν, όπως τους είχε διατάξει Κυριος ο Θεός του Ισραήλ.»⁴¹

Ο Θεός της Βίβλου αναγνωρίζει τη φυλετική και θρησκευτική δουλεία και ξεκάθαρα διακηρύσσει τη θρησκευτική νομιμοποίηση της δουλείας τεκμηριωμένη μέσω της φυλής, με μοναδική εξαίρεση τους γιους του Ισραήλ.

Στην πραγματικότητα, ο θεός λέει στο Λευιτικόν: «διότι δούλοι ιδικοί μου είναι αυτοί, τους οποίους έβγαλα από την γην της Αιγύπτου. Δια τούτο δεν θα πωλούνται, όπως οι άλλοι, οι αλλοεθνείς δούλοι. [...] Δούλον και δούλην θα αποκτήσετε από τα ειδωλολατρικά έθνη, που ευρίσκονται γύρω σας. Από αυτά θα αποκτήσετε δούλους και δούλας. Επίσης από τα παιδιά των ξένων, που ευρίσκονται μαζί σας από αυτά θα αποκτήσετε δούλους και δούλας και από τους συγγενείς των· όσοι θα γεννηθούν εις την χώραν σας θα είναι εις ιδιοκτησίαν σας. Και θα κατανείμετε αυτούς ως κληρονομίαν εις τα τέκνα σας τα κατόπιν από σας.»⁴²

Τόσο ο Χριστιανισμός του Χριστού όσο και ο ιστορικός Χριστιανισμός συντηρούν την πολιτική αλλοτρίωση.

Ο διαχωρισμός του Χριστιανισμού του Χριστού (δηλαδή του βιβλικού Χριστιανισμού) και του ιστορικού Χριστιανισμού έχει θεμελιωθεί από τους Καθολικούς ώστε να μην κατηγορείται ο Χριστός για τις ηθικές και ιδεολογικές ρίζες των εγκλημάτων που έχουν διαπραχθεί από τον ιστορικό Χριστιανισμό

καθοδηγούμενο από την Εκκλησία. Ο ιστορικά συντελεσμένες κτηνωδίες, λέγεται, δεν οφείλονται στις διδαχές του Χριστού αλλά στο γεγονός ότι η Εκκλησία «κωνσταντινοποιήθηκε»⁴³

από την ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και εγκατέλειψε τον προφητικό της ρόλο και τη διδαχή του Χριστού. Αυτή είναι μία αυθαίρετη θέση και στερείται έγγραφης τεκμηρίωσης. Στα κηρύγματα του, ο Χριστός διαφυλάττει την πολιτική και κοινωνική αλλοτρίωση της εποχής του, οι μαθητές του διατηρήσαν την αλλοτρίωση στις ιστορικές της μορφές ενσωματώνοντας την στις ιστορικές δομές της δουλικής κοινωνίας (και αργότερα στις φεουδαλικές και καπιταλιστικές κοινωνίες). Ο Χριστός εμπόδισε τη διαμόρφωση της συνείδησης ως προς την συνθήκη της καταπίεσης, κατέπνιξε κάθε πιθανότητα οικοδόμησης του δρόμου της πολιτικής χειραφέτησης, στήριξε υποκειμενικά και αντικειμενικά την πολιτική αλλοτρίωση: «Και τους λέει: «Ποιανού είναι η εικόνα αυτή και η επιγραφή; «Του λένε: «Του Καίσαρα». Τότε τους λέει: «Αποδώστε λοιπόν τα πράγματα του Καίσαρα στον Καίσαρα, και τα πράγματα του Θεού στο Θεό.»⁴⁴

Ο Άγιος Παύλος επίσης, αναφερόμενος στο δίδαγμα του Χριστού «τα Καίσαρος Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ,» νομιμοποιεί την εθνο-πολιτική εξουσία (Καίσαρας) και τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η ιδανική και πρακτική συντήρηση της πολιτικής αλλοτρίωσης και επιβολή της οποίας αναδύονται στα λεγόμενα του Αγίου Παύλου σε απόλυτη συνοχή με τις διατυπώσεις του Χριστού:

«Κάθε ψυχή ας υποτάσσεται στις εξουσίες που υπερέχουν. Γιατί δεν υπάρχει εξουσία παρά μόνο από το Θεό, και αυτές που υπάρχουν είναι ταγμένες από το Θεό. Ωστε αυτός που αντισταθεί στην εξουσία έχει αντισταθεί στη διαταγή του Θεού, και εκείνοι που έχουν αντισταθεί θα λάβουν στους εαυτούς τους καταδίκη. Γιατί οι άρχοντες δεν είναι φόβος για τα αγαθά έργα, αλλά για τα κακά. Θέλεις λοιπόν να μη φοβάσαι την εξουσία; Κάνε το αγαθό και θα έχεις έπαινο από αυτή. γιατί είναι διάκονος του Θεού για σένα στο αγαθό. Αν όμως κάνεις το κακό, να φοβάσαι. γιατί δε φορά τη μάχαιρα χωρίς λόγο. Γιατί είναι διάκονος του Θεού, εκδικητής, για να εκτελέσει την οργή σ' αυτόν που πράττει το κακό. Γι' αυτό είναι ανάγκη να υποτάσσεται κανείς όχι μόνο για την οργή, αλλά και για τη συνείδηση. Επειδή γι' αυτό και φόρους πληρώνετε: γιατί είναι δημόσιοι υπηρέτες του Θεού που ασχολούνται συνεχώς ακριβώς σε αυτήν την υπηρεσία. Αποδώστε σε όλους τις οφειλές: το φόρο σ' αυτόν που οφείλεται ο φόρος, το δασμό σ' αυτόν που οφείλεται ο δασμός, το σεβασμό σ' αυτόν που οφείλεται ο σεβασμός, την τιμή σ' αυτόν που οφείλεται η τιμή.»⁴⁵

Η δογματική-θρησκευτική ορθολογιστική αυταπάτη της σχέσης θεϊκού κόσμου-φυσικού και ιστορικού κόσμου

Η προβληματική της υπερβατικής μεταφυσικής είναι η προβληματική της σχέσης μεταξύ της απόλυτης πραγματικότητας (Θεός, ο κόσμος των ιδεών) και του ιστορικού και φυσικού κόσμου, δηλαδή η κατάδειξη της προέλευσης του δεύτερου από το πρώτο.

Ο Χριστός δεν έχει σταθεί ικανός μέσα σε δύο χιλιετίες φιλοσοφικού και θεολογικού στοχασμού να στηρίξει αυτή την κατάδειξη, κάτι που δεν οφείλεται σε ένα *lapsus* (σφάλμα) αλλά σε έναν εγγενή θεωρητικό περιορισμό. Η υποστατικοποίηση, δηλαδή

η πρόσδοση υλικής ουσίας στο Θεό υποδηλώνει τη διαμόρφωση δύο εντελώς ανόμοιων κόσμων, του μεταφυσικού και του ιστορικού, μεταξύ των οποίων δεν μπορεί να υπάρξει καμία θεωρητική γεφύρωση.

Στην εγκύκλιο *Spe Salvi* (*Με την Ελπίδα σωθήκαμε*), ο Βενέδικτος ΙΣΤ΄ ταυτίζει αυτή τη γεφύρωση με την πίστη, δηλαδή την ατομική βούληση, γραφειοκρατικά διαχειριζόμενη από την Εκκλησία ως το προνομιακό μέρος του άμεσου συνδυασμού των δύο πραγματικοτήτων: «Το παρόν [γράφει ο πάπας] εγγίζεται από τη μελλοντική πραγματικότητα, και έτσι τα μέλλοντα ξεχύνονται μέσα στα παρόντα και τα παρόντα μέσα στα μέλλοντα.»⁴⁶

Αυτός ο άμεσος συνδυασμός των δύο πραγματικοτήτων, αυτή η αντιστροφή της θεωρίας σε εμπειρία και της εμπειρίας σε θεωρία χαρακτηρίζει το Χριστιανισμό ως μία εντιμιστική-θρησκευτική και κοινωνικά συντηρητική επανάσταση.

Ο θρησκευτικός κόσμος, η *civitas dei* (πολιτεία του θεού), δεν μπορεί να από μόνος του να χαρακτηριστεί ως «καθαρός» κόσμος, ειδάλως θα έχανε την κοινή του παραδοχή και θα μετατρεπόταν σε ουτοπικό, μυθικό, αφηρημένο κόσμο. Αυτός ο μεταφυσικός κόσμος πρέπει οπωσδήποτε να προσαρμόζεται στην κοινωνική πραγματικότητα, αλλιώς θα είναι μία στείρα αντίσταση στον κόσμο του παρόντος. Πρέπει οπωσδήποτε να υλοποιεί τον εαυτό του όχι σε ένα α-ιστορικό αλλά σε ένα ιστορικά δομημένο παρόν.

Άρα, αυτός ο μεταφυσικός κόσμος πρέπει να γίνεται ιστορία, να εισέρχεται στις ιστορικές δομές.

Ο Άγιος Παύλος κατάφερε στην αρχαιότητα να εκχριστιανίσει την υπάρχουσα κοινωνική τάξη (δηλαδή το δουλικό σύστημα). Ακριβώς για αυτό το λόγο ο Βενέδικτος ΙΣΤ΄ παρουσιάζει τον εαυτό του στην ανθρωπότητα ως «πρώτης τάξης υπόδειγμα, από το οποίο έχουμε ακόμη πολλά να μάθουμε.»

Ο Άγιος Παύλος γράφει: «Καθένας στην κλήση που καλέστηκε, σ' αυτήν ας μένει. Δούλος κλήθηκες, ας μη σε μέλει. αλλά αν επίσης δύνασαι να γίνεις ελεύθερος, χρησιμοποίησε μάλλον την ευκαιρία. Γιατί όποιος καλέστηκε στον Κύριο δούλος, είναι απελεύθερος του Κυρίου. Όμοια, όποιος καλέστηκε ελεύθερος, δούλος είναι του Χριστού. Με τιμή αγοραστήκατε. μη γίνεστε δούλοι ανθρώπων.»⁴⁷

Ακόμα, διδάσκει στο Τιμόθεο ότι: «Όσοι είναι δούλοι κάτω από ζυγό ας θεωρούν τους δικούς τους δεσπότες άξιους κάθε τιμής, για να μη βλασφημείται το όνομα του Θεού και η διδασκαλία του. Και εκείνοι που έχουν δεσπότες πιστούς ας μην τους καταφρονούν, επειδή είναι αδελφοί, αλλά περισσότερο να δουλεύουν, γιατί είναι πιστοί και αγαπητοί εκείνοι που βοηθιούνται από την ευεργετική υπηρεσία τους.»⁴⁸

«Η καθολική άποψη του Χριστιανού Παύλου» είναι μία εντιμιστική-ηθικιστική καθολικότητα και η ηθικιστική της τοποθέτηση πάνω στις ιστορικές δομές της υποταγής (δουλεία) εισαγάγουν στον άνθρωπο ένα ρήγμα μεταξύ της υποκειμενικής και της αντικειμενικής σφαίρας. Πράγματι, στην υποκειμενική σφαίρα—δηλαδή την ηθική πλευρά— ο δούλος και ο αφέντης είναι αδέρφια στο Χριστό και για αυτό το λόγο, λέει ο Παύλος, είναι όλοι απόγονοι του Αβραάμ. Η κοινότητα των ανδρών και γυναικών αδερφών στο Χριστό— όπου όλοι και όλες, όντας του Χριστού, είναι

«σπέρμα του Αβραάμ, κληρονόμοι σύμφωνα με την υπόσχεση,»⁴⁹ και «γιοι του Θεού μέσω της πίστης στο Χριστό Ιησού»⁵⁰ —συνίσταται αντικειμενικά στις ηθικές αξίες (*ethos*) των ιστορικών δομών της υποδούλωσης (δουλεία). Μέσα σε αυτές τις δομές, τα μέλη της κοινότητας κάνουν διακρίσεις μεταξύ τους όντας αδερφοί «δούλοι» και αδερφοί «αφέντες», και οι πρώτοι μεταχειρίζονται αντικειμενικά από τους δεύτερους ως αντικείμενα, ως μέσα παραγωγής. Όσον αφορά τον εαυτό του, ο αδερφός «δούλος», αντιλαμβανόμενος της αδελφότητας στο Χριστό, πρέπει να υπηρετεί τον αδερφό «αφέντη» «με ειλικρίνεια της καρδιάς,»⁵¹ όπως υπηρετεί το Χριστό, ή ακόμα καλύτερα «περισσότερο να δουλεύουν, γιατί είναι πιστοί και αγαπητοί εκείνοι που βοηθούνται από την ευεργετική υπηρεσία τους.»⁵²

Ο θρησκευτικός ορθολογιστικός εντιμισμός, κατά τον οποίο οι αφέντες και οι δούλοι είναι αδερφοί μέσω της πίστης στο Χριστό, έχει κοινωνικά συντηρητική λειτουργία γιατί επιβάλλει στο δούλο το καθήκον να υπακούει στον αφέντη, το ηθικό, δηλαδή, καθήκον, του να μην επιλύει τις πραγματικές αντιφάσεις της δουλικής κοινωνίας.

Ο Βενέδικτος ΙΣΤ' αναγνώρισε αυτόν τον περιορισμό του Χριστιανισμού, και στην εγκύκλιο *Spe Salvi* δικαιολόγησε το Χριστό γιατί «δεν ενεπλάκη σε μία μάχη για την πολιτική απελευθέρωση,» σε αντίθεση με το Σπάρτακο, που έφερε, σύμφωνα με το Βενέδικτο, «ένα μήνυμα κοινωνικής επανάστασης, η πάλη της οποίας οδήγησε σε μεγάλη αιματοχυσία.»⁵³

Αυτή η περιγραφή του Βενέδικτου ΙΣΤ' έχει αποκλειστικά και μόνο πολεμική αξία, είναι μία ιδεολογική περιγραφή, είναι μία αφηρημένη περιγραφή γιατί ο Χριστός και ο Σπάρτακος εξετάζονται έξω από τη συγκεκριμένη ιστορική συνθήκη στην οποία έζησαν, δεν είναι ιστορικά αλλά πολεμικά σύμβολα: ο Σπάρτακος ως ιστορική προσωπικότητα δεν είχε ως στόχο του την επαναστατική επίλυση των αντιφάσεων της δουλικής κοινωνίας, άρα δεν ήταν ο σημαιοφόρος ενός «επαναστατικού κοινωνικού μηνύματος,» αλλά το σύμβολο μίας ανθρώπινης πρωτοβουλίας για την απελευθέρωση από την τυραννική κυριαρχία της ιμπεριαλιστικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Αντίθετα, ο Χριστός ήταν ο αγγελιοφόρος μίας θρησκευτικής ουτοπίας φυγής από τα προβλήματα και τις ευθύνες της πραγματικής ζωής, μίας ουτοπίας που τον οδηγεί να εξαλείφει, να απλουστεύει, να παραμορφώνει τα συγκεκριμένα ζητήματα της ιστορικής πραγματικότητας σε ένα μεταφυσικό-θρησκευτικό σύμπαν, αντί να αντιμετωπίζει μέσα στην ιστορικότητά τους και να ρυθμίζει την ιστορική τους λύση.⁵⁴

Ο Χριστός δεν έχει επίγνωση της προβληματικής και διαλεκτικής έννοιας της ιστορικής πραγματικότητας, και άρα, στερείται της ηθικά εποικοδομητικής ενέργειας του ανθρώπινου κόσμου και είναι καταδικασμένος να παριστάνει τον ηθικολόγο με την «όμορφη ψυχή» που ζει μέσα στον κόσμο όχι για τον κόσμο, αλλά μονάχα για να αποδείξει μέσα σε αυτόν την αγνότητα του ως υιό του Θεού, ο οποίος τον εφοδίασε για αυτό το λόγο με μαγικές δυνάμεις, για να γίνει τελικά ο σωτήρας, της, σύμφωνα με τη Χριστιανική μυθολογία, «αμαρτωλής» ανθρωπότητας (και σε αυτό συνίσταται το «όπιο των λαών»).

Ο απύθμενος δογματισμός του Βενέδικτου ΙΣΤ' τον οδηγεί να μην αντιλαμβάνεται τη μερική φύση μίας εντιμιστικής επανάστασης η οποία εσωκλείεται στο εμπειρικό επίπεδο στη θρησκευτική αντίληψη της σχέσης ανθρώπου-θεού όπως θεωρούνταν

κατά το Μεσαίωνα, και στο δόγμα της Καινής Διαθήκης στο φιλοσοφικό επίπεδο.

Το σύγχρονο όραμα της συντηρητικής ηθικής: η σκέψη του Βενέδικτου του 16^{ου}

Η ηθική αρχή της αγάπης που διατύπωσε ο Βενέδικτος ο 16^{ος} στο *Deus Caritas est*, δηλαδή της αγάπης που περιέχεται στο ευαγγελικό μήνυμα, έχει επίσης μια κοινωνικά συντηρητική λειτουργία, και συγκεκριμένα συντηρητική όσον αφορά το καπιταλιστικό σύστημα: «Σχετικά με το προσωπικό το οποίο φέρει σε πέρας την φιλανθρωπική δραστηριότητα της Εκκλησίας στο πρακτικό επίπεδο...πρέπει να μην εμπνέεται από ιδεολογίες που αποσκοπούν στην βελτίωση του κόσμου, αλλά θα πρέπει μάλλον να καθοδηγούνται από την πίστη που λειτουργεί μέσω της αγάπης»⁵⁵ · και ακόμα: «Η χριστιανική αγαθοεργή δραστηριότητα [...] δεν είναι ένα μέσον ιδεολογικής αλλαγής του κόσμου και δεν βρίσκεται στην υπηρεσία των επίγειων στρατηγημάτων, αλλά είναι ένας τρόπος να παρουσιάζεται εδώ και τώρα η αγάπη που ο άνθρωπος πάντα χρειάζεται».⁵⁶

Ο κοινωνικός συντηρητισμός της Εκκλησίας γίνεται πιο emphaticός στην επόμενη εγκύκλιο, *Caritas in veritate*: «Μέσα από την συστημική αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, τόσο στο εσωτερικό μιας χώρας όσο και μεταξύ πληθυσμών μεταξύ διαφορετικών χωρών (την μαζική δηλαδή αύξηση της σχετικής φτώχειας), υποσκάπτεται όχι μόνο η κοινωνική συνοχή, θέτοντας έτσι τη δημοκρατία σε κίνδυνο, αλλά και η ίδια η οικονομία με την σταδιακή διάβρωση του «κοινωνικού κεφαλαίου»: το δίκτυο σχέσεων εμπιστοσύνης, αμοιβαίας εξάρτησης, και σεβασμού προς τους κανόνες απ' τα οποία όλα είναι απαραίτητα για μια οποιαδήποτε μορφή κοινωνικής συνύπαρξης».⁵⁷

Αντιμέτωπος με τον κίνδυνο διάρρηξης της καπιταλιστικής κοινωνικής συνοχής και του πολιτικού οικοδομήματός της, ο Βενέδικτος ο 16^{ος} προτείνει: «Η επίγεια δραστηριότητα του ανθρώπου, [επειδή] όταν εμπνέεται και διατηρείται από την φιλανθρωπία, συμβάλλει στο χτίσιμο της παγκόσμιας πόλης του Θεού η οποία αποτελεί το σκοπό της ιστορίας της ανθρώπινης οικογένειας».⁵⁸

Η «φιλανθρωπία στην αλήθεια» δεν είναι απλώς «η βασική κινητήρια δύναμη πίσω από την αληθινή ανάπτυξη κάθε ανθρώπου και όλης της ανθρωπότητας»⁵⁹ αλλά ένας ζουρλομανδύας της ιστορικής πραγματικότητας που αντικαθιστά την πραγματική ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων, τις ανασυνθέτει αυθαίρετα, τις προεξοφλεί κατά το δοκούν.

Εννοείται ότι ο Βενέδικτος ο 16^{ος} δεν θα μπορούσε να αποφύγει την επίθεση εναντίον του Μαρξισμού, που τον αναπαριστά ως καρικατούρα και τον ανάγει σε μια «θεωρία της εξαθλίωσης»: Μέρος της Μαρξιστικής στρατηγικής αποτελεί η θεωρία της εξαθλίωσης: προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι, σε μια κατάσταση άδικης εξουσίας, όποιος ασχολείται με φιλανθρωπικές δραστηριότητες υπηρετεί στην πραγματικότητα αυτό το άδικο σύστημα παρουσιάζοντάς το, τουλάχιστο σε κάποιο βαθμό, ανεκτό. Ειδωμένη μ' αυτό το τον τρόπο, η φιλανθρωπία απορρίπτεται και κατηγορείται ως μέσο διατήρησης του *status quo*.»⁶⁰

Οντως, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η φιλανθρωπία είναι άσχετη με τους σκοπούς της επανάστασης: οι βαθιές κοινωνικές αλλαγές που χαρακτηρίζουν την ιστορία του 20^{ου} αιώνα (όπως επίσης και του 19^{ου}) σημειώθηκαν ανεξαρτήτως από το τι δόθηκε στους φτωχούς.

Επιπλέον, η φιλανθρωπία είναι απολύτως άσχετη, όχι μόνο με τις γενικές συνθήκες ζωής του φτωχού και καταπιεσμένου λαού αλλά και με το μεμονωμένο, μή κατέχον, άτομο το οποίο δεν βλέπει κάποια ουσιαστική αλλαγή στην ζωή του και στο πλέγμα των κοινωνικών και οικογενειακών σχέσεων του. Σίγουρα η φιλανθρωπία έχει έναν

απάνθρωπο και αποπροσανατολιστικό χαρακτήρα, αλλά αυτός ο χαρακτήρας αφορά τη σφαίρα της ηθικής και όχι της πράξης. Ο ηθικά απάνθρωπος χαρακτήρας της *agape /caritas* δεν έγκειται στο ότι καθιστά περισσότερο υποφερτό ένα άδικο κόσμο, αλλά στο ότι καθιστά καθολικό το καπιταλιστικό σύστημα.⁶¹ Στην πραγματικότητα, αποκρύπτει την απώλεια καθολικής λειτουργίας από την αστική τάξη και εμποδίζει την συνειδητοποίηση από το προλεταριάτο της δικής κοσμοϊστορικής του αποστολής. Στην πραγματικότητα, μετά την εμφάνιση και την ανάπτυξη της βιομηχανικής κοινωνίας, η μπουρζουαζία, αφού σχηματίστηκε ως ιδιαίτερη τάξη, μετέτρεψε τα αρχικώς καθολικά διατυπωμένα δικαιώματα – ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη – σε ταξικά προνόμια και δημιούργησε ως αντίθεσή της το προλεταριάτο το οποίο, συγκρουόμενο με τη μπουρζουαζία, κατέστησε εαυτόν σε ανθρώπινη καθολικότητα. [58]⁶²

Η ηθική και θεωρητική ανωτερότητα του μαρξισμού απέναντι στο χριστιανισμό έγκειται στο ότι ο μαρξισμός δεν είναι μόνο μια φιλοσοφία της κρίσης αλλά, πάνω απ' όλα μια φιλοσοφία ξεπεράσματος της κρίσης και ιστορικού, όχι μυθικού, εξανθρωπισμού του ανθρώπινου πολιτισμού.

Ο μαρξισμός ούτε διατηρεί ούτε εκχριστιανίζει τις αστικές αξίες αλλά αρνείται την καθολικότητά τους εξ' αιτίας του ιδιαίτερου ταξικού περιεχομένου τους και τις ανακαινίζει, τις συγκεκριμενοποιεί με ένα ριζοσπαστικά νέο, αληθινά επαναστατικό περιεχόμενο.

Δογματική γνώση και ιστορικός υλισμός

Η σύγκριση μεταξύ του Ιησού και της μυθολογικής μορφής του Προμηθέα η οποία θυμίζει ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του σύγχρονου ανθρώπου [...] το ανθρώπινο όν φαίνεται, σήμερα, να επιβάλλεται ως θεός και να επιθυμεί να μεταμορφώσει το κόσμο αποκλείοντας, παραμερίζοντας ή, και ακόμα, απορρίπτοντας τον Δημιουργό του σύμπαντος. Ο άνθρωπος δεν θέλει πια να αποτελεί εικόνα του Θεού· αυτοανακηρύσσεται αυτόνομος, ελεύθερος και ενήλικος.⁶³

Σε τούτη τη δήλωση του Πάπα υπάρχει ένα εννοιολογικό λάθος: επειδή ο άνθρωπος προσδίδει ανεξάρτητη αξία στον εαυτό του, δεν σημαίνει ότι ισχυρίζεται πως είναι κάτι σαν θεός· αντίθετα, επιθυμεί να είναι ατελής, να επανακτήσει την ανθρωπιά του. Αλλά αυτό δεν είναι όλο. Ο Ραϊτσίγκερ εκφράζει την ανησυχία του για έναν άνθρωπο πνευματικά ζωντανό, που θέλει να διευρύνει τους ορίζοντές του, να κριτικάρει τα λάθη του, αρνείται να αποδράσει στο επέκεινα, αλλά, αντίθετα, ρίχνεται σε αυτό που είναι ιστορικό, εμπειρικό, πραγματικό, γνώσιμο. Ένας άνθρωπος που αρνείται να στραφεί νοσταλγικά σ' ένα υπεραισθητό κόσμο, που αρνείται κάθε μεταφυσική αναγωγή του ανήσυχου και αντιφατικού κόσμου της ανθρώπινης ύπαρξης σ' ένα κόσμο που κερδίζει αξία από την θεϊκή αρετή, καταδικάζεται ανεπιφύλακτα απ' τον Πάπα.

Εδώ έχουμε την σύγκρουση μεταξύ της δογματικής-μεταφυσικής γνώσης της οποίας σημαιοφόρος είναι ο σημερινός Πάπας και της κριτικής, διαλεκτικής γνώσης της οποίας ο ιστορικός υλισμός αποτελεί την πιο συνεπή και πλήρη έκφραση. Ο ιστορικός υλισμός αρνούμενος να κινηθεί σε μια ανύπαρκτη σφαίρα υπερ-χρονικών και υπερ-ιστορικών αληθειών, κινείται μέσα στην ιστορία έτσι ώστε να ελευθερώσει την ανθρωπότητα από κάθε μορφής δουλεία, να βάλει στη θέση του υποταγμένου στην ανάγκη και την ταξική πάλη ανθρώπου, την κοινωνία των ελεύθερων ανθρώπων που αναπτύσσουν ανοικτά την προσωπικότητά τους χωρίς περιορισμούς οικονομικής και ταξικής φύσης. Η μετάβαση αυτή, από τον αποξενωμένο στον ελεύθερο άνθρωπο, τον ικανό να διευρύνει την προσωπικότητά του, εξασφαλίζεται από τον θρίαμβο της ανθρώπινης ορθολογικότητας. Αυτή είναι που δημιουργεί την σχεδιασμένη τάξη στη κοινωνία και βρίσκει τα κατάλληλα εργαλεία για να την πραγματοποιήσει.

Κανένας συμβιβασμός δεν είναι, τότε, δυνατός με εκείνους που ακόμα προτείνουν μια απαρχαιωμένη σκέψη, που ακόμα σκέφτονται με αιώνιους και απόλυτους όρους αντί με σχετικούς και ιστορικούς, που αρέσκονται να ζουν σε μια πραγματικότητα στην οποία τα προβλήματα αντικαθίστανται από αυθαίρετες βεβαιότητες προς απλούστευση της ιστορικής κατάστασης περιορίζοντάς την σε νηπιακά σχήματα τύπου καλό/κακό, λάθος/σωστό όπως ο Πάπας Βενέδικτος ο 16^{ος} συνήθως κάνει.⁶⁴

Επαναστατική πολιτική εναντίον του Βατικανού

Ως Ιταλοί κομμουνιστές ξέρουμε καλά πως έχουμε να κάνουμε μ' ένα οχυρό της παγκόσμιας αντίδρασης, μια φοβερή αντικομμουνιστική πολιτική και ιδεολογική δύναμη. Είναι φανερό ότι στην Ιταλία το ζήτημα της θρησκείας έχει διαφορετική βαρύτητα σε σύγκριση μ' άλλες χώρες. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε την διπλή κυριαρχία της στην ίδια την έκταση του κράτους διαμέσου των *Concordata* – ευλαβικώς τηρουμένων από τους ρεβιζιονιστές – που αφορούν τη συστηματική χρήση της χώρας για τα συμφέροντα της εξουσίας του Βατικανού, κονδύλια για τις δραστηριότητες της Καθολικής Εκκλησίας και μη κρατικά σχολεία, επιδοτήσεις σε ενορίες, θρησκευτικά σχολεία και πολιτιστικά αγαθά, φορολογικές απαλλαγές για την τεράστια περιουσία του Βατικανού και των ιερέων, τη διδασκαλία της θρησκείας στα δημόσια σχολεία. Ούτε υποτιμούμε το γεγονός ότι η Καθολική Εκκλησία στην Ιταλία θα χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα (φασισμός, τρομοκρατία, εκκλήσεις για εξωτερική στρατιωτική επέμβαση) προκειμένου να αποφύγει το θρίαμβο της κοινωνικής επανάστασης του προλεταριάτου.

Αφότου ο Ράιτσινγκερ ανήλθε στο παπικό αξίωμα, η επιθετικότητα της Καθολικής Εκκλησίας στο πεδίο των αξιών, του πολιτισμού καθώς και των λεγόμενων «ευαίσθητων θεμάτων» έχει γίνει μεγαλύτερη. Έχει εξαπολυθεί μια βίαια και αντιδραστική επίθεση ενάντια στη νόμιμη αναγνώριση της ένωσης ομοφυλόφιλων και μη παντρεμένων ζευγαριών, ενάντια στο νόμο 194 που δίνει στις γυναίκες την ελεύθερη επιλογή σε θέματα έκτρωσης, ενάντια στη ελεύθερη επιστημονική έρευνα στο τομέα της τεχνητής αναπαραγωγής, και σε πολλά άλλα ζητήματα. Η Σύνοδος των Ιταλών Επισκόπων έχει αναλάβει – *de facto* και σε ολοένα μεγαλύτερο βαθμό – το ρόλο τρίτου κοινοβουλίου. Στην πράξη, το Βατικανό «καθορίζει την πολιτική ατζέντα» σε όλα τα ζητήματα στα οποία η Καθολική ιεραρχία θέλει να επιβάλλει τις οπισθοδρομικές και αντιεπιστημονικές της απόψεις εκμεταλλευόμενη τη συμμαχία με τη δεξιά και την ενδοτική στάση της αριστερής πτέρυγας, των κοσμικών, δημοκρατικών και σοσιαλδημοκρατών και των ίδιων των αστικών θεσμών.

Στην χώρα μας η πολιτική ανάμειξη της Καθολικής κάστας εντείνεται στο βαθμό που η οικονομική πτώση συνεχίζεται και η μπουρζουαζία παραχωρεί συνεχώς έδαφος στη Καθολική ιεραρχία. Σε αντάλλαγμα, η μπουρζουαζία λαμβάνει την υποστήριξη της Εκκλησίας στον έλεγχο των μαζών και στη διατήρηση της εξουσίας. Στο επίπεδο των πολιτικών αιτημάτων καλούμε όλους τους εργάτες να παλέψουν για κάποιους ζωτικούς στόχους: την κατάργηση των Συμφώνων του Λατερανού, την κατάργηση της χρηματοδότησης της Εκκλησίας και την βαριά φορολόγηση όλων των περιουσιακών στοιχείων των θρησκευτικών ιδρυμάτων, τον πλήρη διαχωρισμό Εκκλησίας και κράτους, για μια επιστήμη ελεύθερη από κάθε επιρροή και απ' όλα τα θρησκευτικά δόγματα, την απαίτηση να πληρώσει το «πολυεθνικό Βατικανό» για τη κρίση όπως οι ισχυροί και οι πλούσιοι.

Στο πεδίο του άμεσου αγώνα, δίνουμε μεγάλη σημασία στην αποποίηση από το Βατικανό και την Εκκλησία της ευθύνης στήριξης όλων των αντεργατικών μέτρων που υιοθετούνται από την μπουρζουαζία, προώθησης του φασισμού και των σχεδίων ιμπεριαλιστικού πολέμου.

Στο γενικό μας πρόγραμμα δηλώνουμε ότι μόνο ο σοσιαλισμός μπορεί να ξεριζώσει την βαριά κληρονομιά της αντιδραστικής και ιερατικής ιδεολογίας.

Το σοσιαλιστικό κράτος για το οποίο παλεύουμε, θα καθορίσει τις σχέσεις με την Καθολική και τις άλλες Εκκλησίες στη βάση αυστηρότερων διαχωρισμών. Όταν η εργατική τάξη και οι σύμμαχοί της πάρουν την εξουσία, τα *Concordata* και οι διάφορες συμφωνίες που συνάφθηκαν μεταξύ του Ιταλικού κράτους με τα διάφορα θρησκευτικά δόγματα θ' ακυρωθούν. Η περιοχή της πόλης του Βατικανού θα συμπεριληφθεί στο Ιταλικό κράτος. Η περιουσία των θρησκευτικών ιδρυμάτων θα απαλλοτριωθεί χωρίς αποζημίωση. Τα οικονομικά, κοινωνικά και φορολογικά προνόμια του κλήρου θα καταργηθούν. Όλοι οι πολίτες θα έχουν το δικαίωμα να διαλέγουν ελεύθερα τη θρησκεία και θα εξασφαλιστεί η ελευθερία αθεϊστικής προπαγάνδας. Δεν θα επιτρέπεται η θρησκευτική προπαγάνδα για πολιτικούς λόγους και θα εξαλειφθεί κάθε επιρροή της θρησκείας στα σχολεία όλων των βαθμίδων.

Η Καθολική Εκκλησία έριξε το γάντι και οι κομμουνιστές το μάζεψαν μαζί με τα μέλη του, πολιτικά και ιδεολογικά, πρωτοπόρου προλεταριάτου, καταγγέλλοντας και πολεμώντας τον αντιδραστικό ρόλο της Εκκλησιαστικής ιεραρχίας και υπερασπίζοντας μέχρι το τέλος τις αξίες και τις κατακτήσεις της σύγχρονης επιστήμης ώστε αυτές να πραγματοποιηθούν στο μαρξιστικό ανθρωπισμό για την οικοδόμηση ενός πραγματικά ελεύθερου πολιτισμού.

- ¹ Το Κονσιστόριο στην Καθολική Εκκλησία είναι το Ιερατικό Συμβούλιο των Καρδινάλιων είναι τα διοικητικό σώμα του Κολλεγιού των Καρδινάλιων, που είναι το ανώτερο διοικητικό όργανο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.
- ² Δημοσιεύτηκε στην Deutsche-Brusseler-Zeitung, αρ. 73, 12 Σεπτεμβρίου 1847. Ο Rheinischer Beobachter (Παρατηρητής του Ρήνου) ήταν μία γερμανική εφημερίδα χριστιανικού σοσιαλιστικού περιεχομένου.
- ³ Η Επισκοπή του Ιερού Σταυρού και του Έργου του Θεού (Opus Dei), του οποίου τα περισσότερα μέλη είναι λαϊκοί, είναι ένας κοσμικός οργανισμός της Καθολικής Εκκλησίας που αποθεώνει την εργασία και κηρύττει ότι η καθημερινή ζωή είναι δρόμος προς την αγιότητα.
- ⁴ Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Caritas in veritate*, παρ. 78.
- ⁵ Κ. Μαρξ, *Το Εβραϊκό Ζήτημα*.
- ⁶ Κ. Μαρξ, *Θέσεις για τον Φόιερμπαχ*.
- ⁷ Αγ. Παύλος, *Προς Γαλάτας Επιστολή* 3, 26-28
- ⁸ Κ. Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*.
- ⁹ Surrection είναι γαλλική λέξη που σημαίνει την προοδευτική ανύψωση ενός μέρους του φλοιού της γης.
- ¹⁰ Αγ. Παύλος, *Προς Τίτον Επιστολή* 2, 9-10.
- ¹¹ Το κείμενο του Αγίου Παύλου (*Προς Εφεσίους Επιστολή* 6, 5-9) συνεχίζει με το συνηθισμένο ισχυρισμό μίας αφηρημένης ισότητας μεταξύ δούλων και αφεντών μπροστά στο θεό: «Και οι κύριοι κατά τον αυτόν τρόπον να συμπεριφέρεσθε προς τους δούλους σας με καλωσύνην και με αγάπην, αφίνοντες κατά μέρος τας απειλάς και τας τιμωρίας. Να γνωρίζετε δε ότι και σεις οι ίδιοι έχετε ως εξουσιαστήν σας τον Κυριον, ο οποίος είναι στους ουρανούς και ο οποίος δεν μεροληπτει χαριστικώς υπέρ κανενός.»
- ¹² Αγ. Παύλος, *Προς Κολλοσσαείς Επιστολή* 3, 22-25
- ¹³ ο. π., 4, 1.
- ¹⁴ Κ. Μαρξ, *Συμβολή στην Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου*.
- ¹⁵ *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο* 19, 23-24: «Τότε ο Ιησούς είπε στους μαθητές του: Σας βεβαιώνω πως δύσκολα θα μπει πλούσιος στη βασιλεία των ουρανών. Και πάλι σας το τονίζω, πως είναι ευκολότερο να περάσει μια καμήλα από την τρύπα της βελόνας, παρά να μπει ένας πλούσιος στη βασιλεία του Θεού.»
- ¹⁶ Κατά αναλογία, ο Χριστός υπογραμμίζει με μεταφυσικό τρόπο την ελεημοσύνη και την υπερ-κοσμική καταλληλότητα: «Εσύ, όμως, όταν κάνεις ελεημοσύνη, να μην ξέρει το αριστερό σου χέρι τι κάνει το δεξί σου, έτσι που η ελεημοσύνη σου να μείνει κρυφή. Και ο Πατέρας σου, που βλέπει τα κρυφά, θα σου το ανταποδώσει φανερά» (*Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο*, 6, 3-4).
- ¹⁷ Κ. Μαρξ, *Συμβολή στην Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου*.
- ¹⁸ Ανάτρεξε στην *Επί τους όρους ομιλία, Κατά Λουκά Ευαγγέλιο* 6, 21-25.
- ¹⁹ Στη *Γένεση* γράφεται: «Και ο Κύριος ο Θεός είπε: Δεν είναι καλό ο άνθρωπος να είναι μόνος· θα κάνω σ' αυτόν βοηθόν όμοιον μ' αυτόν. Και ο Κύριος ο Θεός έπλασε από τη γη όλα τα ζώα τού αγρού, και όλα τα πουλιά τού ουρανού, και τα έφερε προς τον Αδάμ, για να δει πώς θα τα ονομάσει· και ό,τι όνομα θα έδινε ο Αδάμ σε κάθε έμψυχο, αυτό και να είναι το όνομά του. Και ο Αδάμ έδωσε ονόματα σε όλα τα κτήνη, και σε όλα τα πουλιά τού ουρανού και σε όλα τα ζώα τού χωραφιού· στον Αδάμ, όμως, δεν βρισκόταν βοηθός όμοιος μ' αυτόν. Και ο Κύριος ο Θεός επέβαλε έκσταση στον Αδάμ, και κοιμήθηκε· και πήρε μία από τις πλευρές του και έκλεισε με σάρκα τον τόπο της. Και κατασκεύασε ο Κύριος ο Θεός την πλευρά, που πήρε από τον Αδάμ, σε γυναίκα, και την έφερε στον Αδάμ.» (*Γένεσις*, 2, 18-22).
- ²⁰ «Και στον Αδάμ είπε: Επειδή υπάκουσες στον λόγο τής γυναίκας σου, και έφαγες από το δέντρο, από το οποίο σε είχα προστάξει λέγοντας: Μη φας απ' αυτό, καταραμένη να είναι η γη εξαιτίας σου· με λύπες θα τρως τους καρπούς της όλες τις ημέρες τής ζωής σου· αγκάθια δε και τριβόλια θα βλαστάνει σε σένα· και θα τρως το χορτάρι τού χωραφιού· με τον ιδρώτα του προσώπου σου θα τρως το ψωμί σου, μέχρις ότου επιστρέψεις στη γη, από την οποία άρθηκες· επειδή, γη είσαι και σε γη θα επιστρέψεις.» (*Γένεσις*, 3, 17-19). «Και στη γυναίκα είπε: Θα υπερπληθύνω τις λύπες σου και τους πόνους της κυοφορίας σου· με λύπες θα γεννάς παιδιά· και στον άνδρα σου θα είναι η επιθυμία σου, κι αυτός θα σε εξουσιάζει.» (*Γένεσις*, 3, 16).
- ²¹ Λευιτικόν 27, 1-8.
- ²² Δες το *Δευτερονόμιον* 22, 13-19.
- ²³ Δες την περίπτωση της κόρης του Ιακώβ, Δείνας, η οποία βιάστηκε από το Συχέμ, γιο του Εμμώρ (*Γένεσις*, 34, 1).
- ²⁴ Έτσι, στη *Γένεσις*, 16.1, όταν η Σάρα, η στείρα σύζυγος του Αβραάμ, δίνει στο σύζυγό της την δούλα Αγαρ ώστε να αποκτήσει ένα γιο που να τον θεωρεί δικό της, βγαίνει στην επιφάνεια όλη η περιφρόνηση της δούλας για την κυρία της ως συνέπεια της στειρότητας της δεύτερης: «ΚΑΙ η Σάρα, η γυναίκα τού Άβραμ, δεν τεκνοποιούσε σ' αυτόν· και είχε μια Αιγύπτια δούλη, που ονομαζόταν Άγαρ. Και η Σάρα είπε στον Άβραμ: Δες, ο Κύριος με απέκλεισε από την τεκνοποιία· μπες, λοιπόν, στη δούλη μου, ίσως αποκτήσω παιδί απ' αυτή.» Η ίδια αντίληψη αναπαράγεται στο *Α' Βιβλίο του Σαμουήλ* (1, 1-20) και στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* (1, 36-37).
- ²⁵ Αφηρημένη γιατί δεν ανατρέπει τη συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα της ιεραρχικής δομής μέσα στη Χριστιανική οικογένεια.
- ²⁶ Αγ. Παύλος, *Α' Προς Κορινθίους Επιστολή*, 11, 3-10.
- ²⁷ Αγ. Παύλος, *Προς Εφεσίους Επιστολή*, 5, 21-25.
- ²⁸ Αγ. Παύλος, *Προς Κολοσσαείς Επιστολή* 3, 18-19.
- ²⁹ *Γένεσις* 12, 10-19.

³⁰ Ο Αβραάμ ήταν ηθικός αυτουργός εγκλημάτων, και επέμενε να εξωθεί τη σύζυγό του στην πορνεία. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, ο θεός καταδίωξε τα αθώα θύματα των πρόστυχων τεχνασμάτων του. «ΚΑΙ ο Αβραάμ κίνησε από εκεί προς τη γη που βρίσκεται προς τα μεσημβρινά, και κατοίκησε ανάμεσα στην Κάδης και στη Σουρ· και παροίκησε στα
Γέραρα.

Και ο Αβραάμ είπε για τη γυναίκα του τη Σάρρα: Είναι αδελφή μου. Και ο Αβιμέλεχ, ο βασιλιάς των Γεράρων, έστειλε και πήρε τη Σάρρα.

Και ο Θεός ήρθε στον Αβιμέλεχ σε όνειρο τη νύχτα, και του είπε: Δες, εσύ πεθαίνεις εξαιτίας τής γυναίκας που πήρες· επειδή, είναι παντρεμένη με άνδρα.

Και ο Αβιμέλεχ δεν είχε πλησιάσει σ' αυτή· και είπε: Κύριε, θα θανάτωνες ένα έθνος, ακόμα και έναν δίκαιο; Αυτός δεν μου είπε: Είναι αδελφή μου; Κι αυτή πάλι, αυτή είπε: Είναι αδελφός μου. Με ευθύτητα της καρδιάς μου, και με καθαρότητα των χειρών μου το έπραξα αυτό.

Και ο Θεός είπε σ' αυτόν σε όνειρο: Κι εγώ γνώρισα ότι με ευθύτητα της καρδιάς σου το έπραξες· γι' αυτό κι εγώ σε εμπόδισα από το να αμαρτήσεις σε μένα· γι' αυτό, δεν σε άφησα να την αγγίξεις· τώρα, λοιπόν, απόδωσε τη γυναίκα στον άνθρωπο, επειδή είναι προφήτης· και θα προσευχηθεί για σένα, και θα ζήσεις· αλλά, αν δεν την αποδώσεις, να ξέρεις ότι εξάπαντος θα πεθάνεις, εσύ, και όλα όσα έχεις.

Και ο Αβιμέλεχ σηκώθηκε ενωρίς το πρωί, κάλεσε όλους τους δούλους του και μίλησε όλα αυτά τα λόγια σε επήκοό τους· και οι άνθρωποι φοβήθηκαν υπερβολικά.

Και ο Αβιμέλεχ κάλεσε τον Αβραάμ και του είπε: Τι μας έκανες; Και ποιο αμάρτημα έκανα σε σένα, ώστε να φέρεις επάνω μου, κι επάνω στο βασίλειό μου, μια μεγάλη αμαρτία; Έκανες σε μένα ένα πράγμα, το οποίο δεν έπρεπε να γίνει.

Και ο Αβιμέλεχ είπε στον Αβραάμ: Τι είδες, ώστε να κάνεις αυτό το πράγμα; Και ο Αβραάμ είπε: Επειδή, εγώ είπα: Βέβαια, δεν υπάρχει φόβος Θεού σε τούτο τον τόπο· και θα με θανατώσουν εξαιτίας της γυναίκας μου·

κι όμως, σ' αλήθεια είναι αδελφή μου, θυγατέρα του πατέρα μου, αλλ' όχι θυγατέρα τής μητέρας μου· και έγινε γυναίκα μου·

και όταν ο Θεός με έκανε να βγω έξω από την οικογένεια του πατέρα μου, της είπα: Αυτή τη χάρη θα κάνεις σε μένα· σε κάθε τόπο, όπου αν πάμε, να λες για μένα: Αυτός είναι αδελφός μου.

Και ο Αβιμέλεχ πήρε πρόβατα, και βόδια, και δούλους, και δούλες, και τα έδωσε στον Αβραάμ, και απέδωσε σ' αυτόν τη γυναίκα του τη Σάρρα.» (Γένεσις, 20, 1-14).

³¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι σε καμία, τουλάχιστον διαδίκτυακή, μετάφραση των ψαλμών του Δαβίδ δεν περιλαμβάνεται το συγκεκριμένο εδάφιο ούτε μεταφρασμένο ούτε στο αρχαιοελληνικό του πρωτότυπο, προφανώς για να κρύψουν οι αγαθοί Χριστιανοί τις θηριωδίες που κηρύσσει ο θεός τους.

³¹

³² Λευιτικόν, 20, 13.

³³ Λευιτικόν, 20, 18.

³⁴ Δες την *Εξοδο* και το *Λευιτικόν* στην Παλαιά Διαθήκη.

³⁵ Ανάτρεξε στην *Εξοδο*, 21, 12.

³⁶ *Εξοδος*, 21, 21.

³⁷ *Εξοδος*, 21, 22.

³⁸ Βενέδικτος ΙΣΤ', *Deus caritas est*, παρ. 9.

³⁹ Ανάτρεξε: *Αριθμοί* 31, 1-4. *Ιησούς του Ναυή*, 6, 17, και 10, 40.

⁴⁰ *Αριθμοί* 31, 1-18.

⁴¹ *Ιησούς του Ναυή*, 10, 40.

⁴² *Λευιτικόν* 25, 42-46.

⁴³ Δηλαδή, έγινε ένα με την πολιτική εξουσία.

⁴⁴ *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο*, 22, 17-22. Η σκέψη του Χριστού προτάσσεται ξανά στο *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*:

«Ήρθαν, λοιπόν, εκείνοι και του λένε: Δάσκαλε, ξέρουμε πως είσαι ειλικρινής και δε σε νοιάζει τι θα πει ο καθένας, γιατί δεν κοιτάς να κολακέψεις ανθρώπους αλλά διδάσκεις το θέλημα του Θεού χωρίς παρεκκλίσεις από την αλήθεια.

Πες μας λοιπόν, επιτρέπεται να δίνει κανείς φόρο στον Καίσαρα ή όχι; Να δώσουμε ή να μη δώσουμε; Εκείνος, όμως, επειδή γνώριζε την υποκρισία τους, τους είπε: Γιατί προσπαθείτε να με παγιδέψετε; Φέρτε μου ένα δηνάριο να το δω Του έφεραν, λοιπόν, εκείνοι κι αυτός τους λέει: Τίνος είναι η εικόνα αυτή και η επιγραφή; Εκείνοι του απάντησαν: Του Καίσαρα. Αποκρίθηκε τότε ο Ιησούς και τους είπε: Αποδώστε στον Καίσαρα ό,τι ανήκει στον Καίσαρα, και στο Θεό ό,τι ανήκει στο Θεό. Κι έμειναν κατάπληκτοι μαζί του.» (12, 14-17).

⁴⁵ Αγ. Παύλος, *Προς Ρωμαίους Επιστολή*, 13, 1-7.

⁴⁶ Βενέδικτος ΙΣΤ', *Spe Salvi*, παρ. 7.

⁴⁷ Αγ. Παύλος, *Α' Προς Κορινθίους Επιστολή*, 7, 20-23.

⁴⁸ Αγ. Παύλος, *Προς Τιμόθεον Επιστολή*, 6, 2.

⁴⁹ Αγ. Παύλος, *Προς Γαλατάς Επιστολή*, 3, 29.

⁵⁰ ο. π., 3, 26.

⁵¹ Αγ. Παύλος, *Προς Εφεσίους Επιστολή*, 6, 5. Στην *Προς Κολοσσαείς Επιστολή* (3, 22), ο Παύλος γράφει, «με ειλικρίνεια καρδίας, φοβούμενοι τον Κύριο.»

⁵² Αγ. Παύλος, *Α΄ Προς Τιμόθεον Επιστολή*, 6, 2.

⁵³ Βενέδικτος ΙΣΤ, *Spe salvi*, παρ. 4.

⁵⁴ Έτσι μεταφράζεται με θεωρητικούς όρους «ο στεναγμός του καταπιεζόμενου πλάσματος,» στον οποίο αναφέρεται ο Μαρξ στην *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*.

⁵⁵ Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Deus caritas est*, παρ. 33.

⁵⁶ ο. π., παρ. 31.

⁵⁷ Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Caritas in veritate*, παρ. 32.

⁵⁸ ο. π., παρ. 7.

⁵⁹ ο. π., παρ. 1.

⁶⁰ Βενέδικτος ΙΣΤ, *Deus caritas est*, παρ. 31.

⁶¹ «Η διαχείριση των επιχειρήσεων»—γράφει πάνω στο ζήτημα ο τωρινός ποντίφικας—δεν μπορεί να σχετίζεται μοναχά με τα συμφέροντα των ιδιοκτητών, αλλά πρέπει επίσης να αναλαμβάνει την ευθύνη για όλους τους άλλους ενδιαφερόμενους μέσα στην επιχείρηση, και οι οποίοι συνεισφέρουν στη ζωή της επιχείρησης: τους εργαζόμενους, τους προμηθευτές των διαφόρων στοιχείων της παραγωγής, την κοινωνία αναφοράς (*Caritas in veritate*, παρ. 40).

⁶² Το έδαφος της πραγματικής δράσης είναι η διαλεκτική της τάξης και άρα το κριτήριο της ηθικής, δηλαδή η οικουμενική αποτελεσματικότητα της δράσης.

⁶³ Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Ομιλία κατά την 31^η Μαΐου 2009*.

⁶⁴ Ανάτρεξε στο Βενέδικτος ΙΣΤ΄, *Caritas in veritate*, παρ. 9.